

C.M.Qocamanov
doktorant, Bakı Dövlət Universiteti
ORCID 0000-0002-9869-7349
cavad.qocamanov@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 24.09.2025

The article was received by editorial board on 24.09.2025

Статья принята к печати 24.09.2025

AZƏRBAYCANDA AQRAR SAHƏDƏ SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN VERGİYƏ CƏLB EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə aqrar sahədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına tətbiq edilən vergi rejimi araşdırılmış, onlara vergi güzəştlərinin verilməsini şərtləndirən amillər müəyyən edilmişdir. Burada torpaq vergisinin ödənilməsi mexanizmi öyrənilmiş və aqrotexniki şərtlər baxımından istifadəyə yaralı olan, lakin istifadə edilməyən kənd təsərrüfatı torpaqlarının müəyyən edilməsi mexanizminin dəyişdirilməsi təklif edilmişdir. Habelə, bu sahədə vergi güzəştlərinin sahibkarlıq subyektlərinin gəlirlərinə təsirinin əhəmiyyətli olduğu aşkar olunmuşdur. Bununla yanaşı, yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının ƏDV-dən azad olunmasının onların emalına mənfi təsiri müəyyən edilmişdir. Bu mənfi təsirin aradan qaldırılması üçün kənd təsərrüfatında aralıq istehlak məhsullarının ƏDV-dən azad edilməsi tədbirlərinin davam etdirilməsi və emal müəssisələrində yerli kənd təsərrüfatı xammalının emalı məhsullarına ƏDV-nin müəssisədə yaradılan əlavə dəyərə tətbiqi təklif edilmişdir. Bundan başqa, sahibkarlıq subyektlərinin cəlb etdikləri mövsümü işçilərin xidmət haqlarına da əmək haqqına tətbiq edilən vergi güzəştlərinin şamil edilməsi məqsədəuyğun sayılmışdır.

Aşar sözlər: aqrar sahə, sahibkarlıq subyektləri, marja, torpaq vergisi, əlavə dəyər vergisi.

GİRİŞ

Aqrar sahənin özünəməxsus ekoloji və iqtisadi xüsusiyyətləri bu sahədə sahibkarlığı digər sahələrdən fərqləndirir. Belə ki, bu sahədə mülkiyyət və idarəetmənin ayrılmadığı kiçik ailə biznesləri və yeni biznesin ailə münasibətlərinə əsaslanaraq yaradılması üstünlük təşkil edir. Aqrar sektorda onilliklər ərzində aparılan islahatlar, qida və aqro-biznes sahələri arasında şaquli integrasiyanın artması iri təsərrüfatların yaranmasına səbəb olsa da, kiçik ailə təsərrüfatları davamlı şəkildə qalmışdır.

Aqrar sektorda sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi torpaq bazarlarının, su təminatının, aqrar təhsilin və tədqiqatların, kənd təsərrüfatı istehsalının və bazar uğursuzluqlarının həlli məqsədilə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarlarının tənzimlənməsini, ərzaq təhlükəsizliyinin və qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsini, ətraf mühitə təsirlərin idarə edilməsini və ədalətli rəqabətin dəstəklənməsini əhatə edir. Qeyd edilən tənzimlənmənin təşkilati-iqtisadi mexanizmləri kənd təsərrüfatının resurslarla təminatının, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının və bu məhsulların bazarının tənzimlənməsini əhatə edir. Bu sahədə fəaliyyət torpaq və sudan istifadə ilə bağlı olduğundan o, ətraf mühitə digər sahələrə nisbətən daha çox təsir göstərir. Ona görə də, aqrar sahənin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin məhdud təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə ilə yanaşı, ekoloji xidmətlərin (karbon emissiyasının azaldılması, sudan qənaətlə istifadə və meşələrin qırılmasının azaldılması) göstərilməsi baxımından da əhəmiyyəti vardır. Habelə, iqlimlə bağlı gözlənilməz dəyişikliklər kənd təsərrüfatı məhsullarının təklifinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməklə, onların qiymətlərində yüksək dəyişkənliyə səbəb olur. Bu baxımdan, Avropa Birliyində aqrar sahədə əmtəə istehsalına yönəlmiş siyasətdən ekoloji və sosial davamlılığa

yönəlməmiş siyasətə keçid baş vermişdir [5]. Qeyd edilənlər digər sahələrlə müqayisədə aqrar sahədə yüksək risklərin kompensasiya edilməsi, sosial və ekoloji faydaların təmin edilməsi üçün bu sahənin inkişafına dövlət dəstəyinin verilməsini, o cümlədən vergi güzəştlərinin tətbiqini məqsəduyğun edir. Bununla yanaşı, 2024-cü ildə Azərbaycanda ölkədə kənd təsərrüfatında məşğul əhalinin adambaşına düşən ÜDM minimum əmək haqqından az olmaqla 334,6 manat təşkil etmişdir. Qeyd edilən ildə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulunun 88,2 faizi ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür. A. Atkinsona görə, vergilər ev təsərrüfatlarının yoxsulluğuna gətirib çıxaracaq səviyyədə müəyyən edilə bilməz və bu halda vergilərin yığılması qeyri-mümkün olur [1]. Beləliklə, aqrar sektorda adambaşına düşən gəlirlərin azlığı da bu sahənin vergi yükünün azaldılmasını məqsəduyğun edir.

Vergi siyasəti təsərrüfat gəlirlərinin səviyyəsinə və dəyişkənliyinə, torpaq və texnologiyaya qoyulan investisiyaya, əmək və digər vəsaitlərdən istifadəyə və təsərrüfat təcrübələrinin tətbiqinə, bütövlükdə kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərir [11, s. 7]. Hökumət gəlirlərə, əmlakla, torpağa və kapital transferlərinə vergilər vasitəsilə struktur dəyişikliklərinə, habelə ətraf mühiti çirkləndirən fəaliyyətlərə və resurslardan istifadəyə görə diferensial vergi dərəcələri tətbiq etməklə davamlı inkişaf prinsiplərinin təmin edilməsinə təsir göstərə bilər.

Aqrar sektorda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı vergilər ayrı-ayrı ölkələrdə fərqlənsə də, onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar [10, s. 7]:

- gəlirlərə, mənfəətə və kapital artımına vergilər;
- sosial sığorta haqları;
- əmək haqqı və işçi qüvvəsinə vergilər;
- əmlak vergiləri;
- mal və xidmətlərə görə vergilər (satış vergisi və ƏDV daxil olmaqla).

Qeyd etmək lazımdır ki, İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatının (İİƏT) üzvü olan ölkələrdə kənd təsərrüfatında tətbiq edilən vergi güzəştlərinə aşağıdakıları aid etmək olar [11, s. 31]:

- Gəlir, mənfəət və kapitalın artımı üzrə vergilərin hesablanması hesablamə metodü əvəzinə kassa metodundan istifadə imkanı, standart, və ya şərti gəlir və xərclər əsasında hesablanan vergi bazası ilə birlikdə sadələşdirilmiş uçotun tətbiqi, faktiki təsərrüfat fəaliyyətindən deyil daşınmaz əmlakdan əldə edilən gəlirlərdən vergilərin tutulması kimi mexanizmlər tətbiq edilir. Bununla yanaşı, bu vergilərlə bağlı xüsusi güzəştlər, kiçik və aztəminatlı fermerlər, verilən subsidiyalarla bağlı, müəyyən məhsullardan və müəyyən regionlardan əldə edilən gəlirlərə, gənc fermerlərin əldə etdiyi gəlirlərə vergi güzəştləri tətbiq edilir. Habelə, vergi tutulan mənfəətin hesablanması zamanı amortizasiya ayırmalarına güzəştlər, o cümlədən sürətləndirilmiş amortizasiya metodü tətbiq edilir.

- şirkətlərin gəlirlərinə güzəştli rejimin tətbiqi;
- torpaq vergisindən azadolmalar, vergitutma məqsədləri üçün torpağın bazarda dəyərindən aşağı qiymətləndirilməsi, əmlak vergisinə güzəştlər, torpaqların tərk edilməsinin qarşısını almaq və əkinçilik təcrübələrini təşviq etmək üçün torpaq vergilərinin azaldılması və s. güzəştlərin tətbiqi;
- mallara, xidmətlərə və yanacağa görə vergilərdə güzəştli rejimin tətbiqi;
- kənd təsərrüfatında ekoloji vergilər və onunla əlaqədar güzəştlər;
- elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri və innovasiyalar və aqrar sektorda bu innovasiyaların tətbiqi ilə bağlı vergi güzəştlər.

Azərbaycanda mövcud vəziyyət

Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azaddırlar. Məqsədli təyinatı üzrə istifadə edilən və aqrotekniki səbəblərdən istifadə edilməyən kənd təsərrüfatı torpaqlarına torpaq vergisi 1 şərti bal üçün 0,06 manat müəyyən edilmişdir [4, 206-cı maddə]. Hazırda kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların 1 hektarı maksimum 200 şərti bala malikdir [7]. Bu baxımdan, qeyd edilən torpaqların 1 hektarına maksimum 12 manat məbləğində vergi tətbiq edilir. Bununla yanaşı, aqrotekniki şərtlər baxımından istifadəyə yaralı olan, lakin istifadə edilməyən kənd təsərrüfatı torpaqlarının hər hektarına 200 manat məbləğində vergi müəyyən edilmişdir [4, 206-cı maddə]. Habelə, şərti ballar əsasında kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara vergi ödənilməsi üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi həmin torpaqların təyinatı üzrə istifadə edildiyinə və aqrotekniki səbəblərdən təyinatı üzrə istifadə edilməyən torpaqlar olduğuna dair arayış verməlidir [4, 206-cı maddə]. Belə hal

isə, yüzrlərlə parselin istifadəsiz qalmasının müəyyən edilməsi üçün yüz minlərlə parselə dair arayışların Dövlət Vergi Xidmətinə verilməsini nəzərdə tutur. Dünyada riskə əsaslı tənzimləmənin üstünlük təşkil etdiyi müasir dövrdə belə qayda nisbətən səmərəsizdir və bir çox hallarda icrası mümkün olmur. Belə ki, kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlarına dair arayış “Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemində (EKTİS) formalaşdırılır və Dövlət Vergi Xidmətinə və müvafiq bələdiyyələrə ötürülür 12, [3.1-ci bənd].

Bununla belə, bu arayışın formalaşdırılması üçün bütün kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq sahələrin EKTİS-də qeydiyyatı aparılmalı, bu torpaqların ortofotolarda vektorlaşdırılması həyata keçirilməli və onları istifadəsi ilə bağlı məlumatlar əldə edilməlidir. Bu proseslərin başa çatdırılması nisbətən uzun müddət tələb edir.

Bununla yanaşı, mövcud qanunvericiliyə əsasən torpaqlardan istifadəyə və onların mühafizəsinə nəzarəti Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti (ƏMDX) həyata keçirir [3, 3-cü bənd]. Bu baxımdan, ƏMDX tərəfindən aqrotekniki səbəblər olmadan istifadə edilməyən torpaq sahələrinin müəyyənləşdirilməsi xərcləri digər torpaqlarla bağlı arayışların hazırlanmasına və təqdim edilməsinə çəkilən xərclərə nisbətən daha az ola bilər. Belə torpaqların müəyyənləşdirilməsi üçün ƏMDX tərəfindən ilk növbədə torpaqların kadastr parsel yanasması əsasında dəqiq vektorlaşmasının başa çatdırılması tələb olunur. Bundan sonra isə peyk görüntülərindən (hazırda pulsuz peyk görüntüləri də buna imkan verir) istifadə əsasında istifadə edilmədiyi ehtimal edilən torpaqların müəyyən edilməsi mümkündür.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları fiziki şəxslərin gəlir vergisindən, habelə 2027-ci ilin yanvarın 1-dək hüquqi şəxslərin mənfəət vergisindən, əlavə dəyər vergisindən, əmlak vergisindən, dividend görə vergidən azaddırlar. Qeyd edilən vergilər içərisində ən mürəkkəb təsirə malik əlavə dəyər vergisidir. Hazırda ölkədə əlavə dəyər vergisi üzrə 18 faiz və 0 dərəcə, habelə, vergidən azad olma rejimləri mövcuddur. Bu hallar içərisində ən güzəştli rejim 0 dərəcə ilə ƏDV vergisidir. Belə ki, ƏDV-dən azad olma halında iqtisadi subyektin ƏDV-dən azad olduğu məhsulun istehsalı üçün istifadə edilmiş xammal, material və xidmətlərə görə ödədiyi ƏDV əvəzləşdirilmədiyi halda, 0 dərəcə ilə ƏDV halında bunlar əvəzləşdirilir. İqtisadi subyektlərinin öz istehsalı olan kənd təsərrüfatı məhsullarının satış dövrüyyəsi ƏDV-dən azad, ixrac edilən kənd təsərrüfatı məhsullarına ƏDV dərəcəsi 0-a bərabərdir. Azərbaycanda 2020-2024-cü illərdə kənd təsərrüfatında orta illik ümumi məhsulun 47,6 faizi aralıq istehlak, 52,4 faizi isə əlavə dəyər təşkil etmişdir. Əlavə dəyər vergisi belə halda 100 manatlıq kənd təsərrüfatı məhsuluna 18 faiz ƏDV-dən azad edilməsi, aralıq istehlakın isə azad edilməməsi ümumi məhsulun yalnız 9,4 faiz ƏDV-dən azad edilməsinə səbəb olur.

Bununla yanaşı, emal sənayesi məhsulu ƏDV-dən azad edilmədiyindən, 108,6 manata satılan xammaldan 158,6 manat məhsul istehsal edilirsə, onda emal müəssisəsi həmin məhsula 18 faiz, yəni 28,5 manat ƏDV tətbiq etməklə 187,1 manata satmalıdır. Bununla belə, ƏDV tətbiq edildiyi halda 100 manatlıq kənd təsərrüfatı xammalının üzərinə 50 manat əlavə dəyər yaradan emal müəssisəsi istehsal etdiyi 150 manatlıq məhsulu 177 manata satır. Buna görə də son illərdə kənd təsərrüfatında aralıq istehlakı məhsulları və xidmətlərinin ƏDV-dən azad edilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, hazırda toxum və tinglərin, siyahısı Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilən mineral gübrələrin, pestisidlərin idxalı və satışı, kənd təsərrüfatı təyinatlı suvarma və digər qurğuların, maşınların, avadanlıqların və texnikaların, habelə kənd təsərrüfatı texnikasının ehtiyat hissələrinin istehsalı, idxalı və satışı, baytarlıq preparatlarının idxalı, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına aqrotekniki və özəl baytarlıq xidmətlərinin göstərilməsi ƏDV-dən azaddır. Bununla yanaşı, istifadə edilən siyahısı Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş heyvandarlıq və quşçuluqda istifadə edilən yem məhsullarının və yem əlavələrinin satışı üzrə dövrüyyələr, kəpəyin istehsalı və satışı 2026-cı ilin sonuna qədər ƏDV-yə cəlb edilmirlər. Bu azadolmalar kənd təsərrüfatı sahəsində aralıq istehlaka ƏDV-nin hesablanmasından yaranan mənfi təsirləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya prosesində alınmış investisiya məhsullarına ödənilən ƏDV əvəzləşdirilmir və bu, investisiya xərclərinin artımına səbəb olur.

Bu baxımdan, toxumların yetişdirilməsi, quşçuluq və arıçılıq üçün avadanlıqların, o cümlədən laboratoriya avadanlıqlarının, toxum, taxıl və quru paxlalı bitkilərin təmizlənməsi, çeşidlənməsi və ya kalibrlənməsi üçün maşınların idxalı və satışının, kənd təsərrüfatı texnikalarının mülkiyyət hüququnun keçməməsi şərtilə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına lizinqə (icarəyə) verilməsinin, maliyyə (maliyyə lizinqi daxil olmaqla) xidmətlərinin göstərilməsi, o cümlədən maliyyə lizinqi əməliyyatları üzrə

ödənələn faizlərin, damazlıq heyvanların idxalı və satışının ƏDV-dən azad edilməsi kənd təsərrüfatında investisiya qoyuluşlarının dəstəklənməsi baxımından əhəmiyyətlidir [4, 164-cü maddə].

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi subyektlərin istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə dövrüyyələr ƏDV-dən azad edildiyi halda 2017-ci ilə qədər həmin məhsulların pərakəndə satışı, 2022-ci ilə qədər isə topdan satışı ƏDV-yə cəlb edilmişdir. Belə hal 2017-ci ilə qədər kənd təsərrüfatı məhsullarının marketlər şəbəkəsində satışının təşkilini məhdudlaşdırmış, 2022-ci ilə qədər topdansa satış müəssisələrinin yaradılmasını məhdudlaşdıran əsas amillərdən olmuşdur. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulunun qeyri-mütəşəkkil bazarlarda istehsalçı tərəfindən satışı ilə müqayisədə pərakəndə və topdan satış şəbəkələri satış qiymətinin 18 faiz məbləğində əlavə dəyər vergisi ödəməli idilər. Bu fərq mütəşəkkil pərakəndə və topdansa satış şəbəkələrini əlverişsiz vəziyyətə salırdı. 2017-ci ildən kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə ticarətində, 2022-ci ildən isə topdan satış ticarətində ƏDV ticarət əlavəsindən tutulmağa başlanmışdır.

Son illərdə aqrar sektorda investisiya və aralıq istehlak məhsullarının idxal rüsumları azaldılmış, və ya 0 dərəcəyə salınmışdır. Hazırda damazlıq heyvanların, toxum və tinglərin, baram toxumu, heyvan sperması və embrionu, mineral gübrələrin, pestisidlər, baytarlıq vaksinləri və preparatları, kənd təsərrüfatı texnikası idxal rüsumlarından azad edilmişlər [2]. Bütövlükdə, ölkədə istehsal edilməyən investisiya və aralıq istehlak məhsullarının idxal rüsumlarının azaldılması yerli sahibkarlıq subyektlərinin həm daxili, həm də xarici bazarlarda xarici rəqibləri ilə rəqabət aparmaq imkanlarının artırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

Belə ki, dünyada 2022-ci ildə idxal rüsumu istehlak məhsulları üzrə 6,0 faiz olduğu halda, aralıq məhsullar üzrə 2,8 faizə, investisiya məhsulları üzrə 2,3 faizə, Azərbaycanda bu göstəricilər müvafiq olaraq 8,0 faizə, 3,9 faizə və 4,3 faizə bərabər olmuşdur [14]. Xüsusilə, investisiya və aralıq istehlak məhsulları üzrə idxal rüsumları 2019-cu ildən sonra azaldılmağa başlanmışdır.

Torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azad edilmə aqrar sektorda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlıq subyektlərinin gəlirlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Cədvəl 1

Kənd təsərrüfatı müəssisələrində (KTM) və fərdi sahibkarların (FS) fəaliyyətinin nəticələri (mln. man.)

	2020		2021		2022		2023		2024	
	KTM	FS	KTM	FS	KTM	FS	KTM	FS	KTM	FS
Satışdan gəlirlər										
Bitkiçilik	306,6	24,0	373,0	21,0	498,0	19,3	480,3	18,9	603,8	23,0
Heyvandarlıq	314,1	5,1	413,4	8,1	595,6	8,2	741,9	12,1	706,9	12,0
Satışdan cəmi gəlir	637,4	29,2	794,9	29,3	1104,6	29,6	1243,0	34,0	1360,7	37,9
Mənfəət (gəlir)										
Bitkiçilik	69,3	5,6	127,2	5,8	170,2	5,6	126,0	5,7	168,6	6,4
Heyvandarlıq	27,2	1,9	32,6	2,4	113,8	2,1	132,7	2,3	149,1	2,2
Cəmi satış üzrə	101,6	7,5	165,8	8,3	286,4	7,9	268,6	8,5	322,3	8,9
Azad olunan gəlir (mənfəət) vergisinin məbləği										
Bitkiçilik	13,9	1,1	25,4	1,2	34,0	1,1	25,2	1,1	33,7	1,3
Heyvandarlıq	5,4	0,4	6,5	0,5	22,8	0,4	26,5	0,5	29,8	0,4
Cəmi	19,3	1,5	31,9	1,6	56,8	1,5	51,8	1,6	63,5	1,7
ƏDV-nin tətbiqi halında mənfəətin azalması										
Bitkiçilik	27,6	2,2	33,6	1,9	44,8	1,7	43,2	1,7	54,3	2,1
Heyvandarlıq	28,3	0,5	37,2	0,7	53,6	0,7	66,8	1,1	63,6	1,1
Cəmi	55,9	2,6	70,8	2,6	98,4	2,5	110,0	2,8	118,0	3,1
Mənfəət (gəlir) vergisi və ƏDV tətbiq edilmədiyi halda rentabellik (faizlə)										
Bitkiçilik	29,2	30,7	51,7	37,8	51,9	41,0	35,6	42,8	38,7	38,3
Heyvandarlıq	9,5	59,6	8,5	42,7	23,6	35,3	21,8	23,6	26,7	22,5
Mənfəət (gəlir) vergisi və ƏDV tətbiq edildiyi halda rentabellik (faizlə)										
Bitkiçilik	11,7	12,8	27,7	17,8	27,9	20,1	16,3	21,4	18,5	18,2
Heyvandarlıq	-2,3	33,3	-2,9	21,3	7,8	16,0	6,5	7,7	10,0	7,0

Qeyd. Cədvəl DSK-nin məlumatları və müəllif hesablamaları əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəl 1-də kənd təsərrüfatı müəssislərinin və fərdi sahibkarların mənfəət (gəlir) vergisi və ƏDV tətbiq edilmədiyi və bu vergilər tətbiq edildiyi hallarda rentabellik normaları müəyyən edilmişdir. Azad edilən mənfəət vergisinin məbləği mənfəətin 20 faiz vergi dərəcəsinə vurulmaqla hesablanmışdır. Bununla yanaşı, iqtisadi subyektlər ƏDV-nin tətbiqi halında əvvəlki satış həcmi saxlamaq üçün qiyməti aşağı salmalıdırlar, lakin kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının qiymətə görə elastikliyi 1-dən kiçik olduğundan, bu azalma 18 faiz deyil, təqribən 9 faizə bərabər götürülmüşdür. Belə ki, məhsulların təklifinin qiymətə görə elastikliyi artdıqca, ƏDV-nin tətbiqindən yaranan xərclərin daha çox hissəsi istehlakçıların elastiklik azaldıqca isə daha böyük hissəsi istehsalçıların payına düşür. Bu baxımdan, ƏDV-nin tətbiqi nəticəsində kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və fərdi sahibkarların mənfəətlərinin (gəlirlərinin) satışın həcmi 9 faizi həcmində azalacağı qəbul edilmişdir. Qeyd edilənlər nəzərə alınmaqla aparılmış hesablamalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlıq subyektlərinin vergilərdən azad edilmələri onların mənfəətlərinin həcmi və rentabelliklərinə (mənfəətin xərclərə nisbəti) əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında mövsümi işçilərə mülki-hüquq müqavilələr əsasında gündəlik görülmə işin dəyərinin maksimum 20 manatı məbləğində vəsaitin nağd qaydada ödənilməsinə icazə verilir [8, 3.3-1-ci maddə]. Hazırda qeyri-dövlət kənd təsərrüfatı subyektləri üçün 2026-cı ilin yanvarın 1-dək müddətli işçilərin 8000 manatadək aylıq gəliri vergidən azaddır, 8000 manatdan artıq olan hissəsən isə 14 faiz vergi tutulur. Bununla belə, vergi ödəyicisi kimi qeydiyyatdan keçməyən mövsümü işçilərin 2500 manata qədər aylıq gəlirləri 14 faiz, 2500 manatdan çox olan hissəsi isə 25 faiz vergiyə cəlb edilir [4, 101.1-ci, 101.1-3-cü və 150.1.7-ci yarımmaddələr]. Habelə, mülki-hüquq müqaviləsi ilə işləyən mövsümü işçilərin əldə etdiyi gəlirlərdən 25 faiz sosial sığorta haqqı, bu gəlirlərinin 8000 manatadək olan hissəsindən 2 faiz, 8000 manatdan artıq olan hissəsindən 1 faiz icbari tibbi sığorta haqqı tutulur [9, 14.5.2-ci; 13, 15-10.1.4-ci]. Beləliklə, mülki-hüquq müqavilələri əsasında mövsümü işlərə görə mövsümü işçilərdən əldə etdikləri ayıq gəlirlərdən (belə aylıq gəlirlər adətən 2500 manatdan az olur) 41 faiz vergi və sığorta haqları tutulur.

Bununla yanaşı, mövsümü işlər əmək müqaviləsi əsasında görüldüyü halda yuxarıda qeyd edildiyi kimi gəlir vergisindən (adətən 2500 manatdan az olduğundan) azad edilir, 25 faiz sosial sığorta haqqı, sığortalı və sığortaolunanın hər ikisi tərəfindən ayrı-ayrılıqda 8000 manatadək əməkhaqqından 2 faiz, 8000 manatdan artıq hissəsindən 0,5 faiz tibbi sığorta haqqı, sığortaedən və sığortaolunanın hər ikisi tərəfindən ayrı-ayrılıqda əməkhaqqından 0,5 faiz işsizlikdən sığorta haqqı ödənilir [6, 9-cu maddə; 9, 14.4-cü yarımmaddə; 13, 15-10.1.2-ci yarımmaddə. Bu halda mövsümü gəlirlərdən cəmi 30 faiz vergi və sığorta haqları tutulur. Mövsümü işçi vergi ödəyicisi kimi, xidmət müqaviləsi bağlayıb işlər gördüyü halda mövsümü gəlirlərdən 5 faiz gəlir vergisi, kənd yerlərində sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə minimum aylıq əməkhaqqının 12,5 faizi məbləğində icbari sosial sığorta haqqı, minimum aylıq əməkhaqqının 4 faizi məbləğində icbari tibbi sığorta haqqı ödənilir [4, 102.1.30-cu yarımmaddə; 9, 14.5-ci yarımmaddə; 13, 15-2.2.2-ci və 15-10.1.3-cü yarımmaddələri]. Göründüyü kimi, mövcud qanunvericiliyə əsasən qeyd edilən hallardan ən əlverişsiz nağd qaydada ödənilməsinə icazə verilən mülki hüquqi müqavilələrlə həyata keçirilən mövsümi işlərdir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, aparılmış təhlillər göstərir ki, ölkədə vergi güzəştləri aqrar sahədə sahibkarlıq subyektlərinin gəlirliliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Habelə bu sahədə adambaşına düşən gəlirlərin azlığı şəraitində vergi güzəştlərinin tətbiqinin davam etdirilməsi məqsədəuyğundur. Bununla yanaşı, aqrotexniki şərtlər baxımından istifadəyə yaralı olan, lakin faktiki istifadə edilməyən kənd təsərrüfatı torpaqlarının müəyyən edilməsi mexanizminin dəyişdirilməsi məqsədəuyğundur. Xüsusilə, yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının ƏDV-dən azad edilməsinin onların ölkədə emalına mənfəətinin aradan qaldırılması üçün yerli xammalı emal edən emal müəssisələri tərəfindən ƏDV-nin marja əsasında (topdan satış və pərakəndə satış müəssisələrində olduğu kimi satılan məhsulun dəyərindən deyil, müəssisədə yaradılan əlavə dəyərdən) ödənilməsi təklif edilir. Bununla

yanaşı, sahibkarlıq subyektlərinin cəlb etdikləri mövsümü işçilərin xidmət haqlarına da əmək haqqına tətbiq edilən vergi güzəştlərinin şamil edilməsi ədalətli olardı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Atkinson, A. (1987). The Theory of Tax Design for Developing Countries. In D.Newbery and N.Stern (eds.) "The Theory of Taxation for Developing Countries". New York: Oxford University Press.
2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 17 noyabr tarixli 500 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası, idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri"
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 28 noyabr tarixli 421 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Torpaqlardan istifadəyə və onların mühafizəsinə Dövlət Nəzarəti haqqında Əsasnamə".
4. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Azərbaycan Respublikasının 11 iyul 2000-ci il tarixli 905-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir
5. Darnhofer, I., Sutherland, L. A., Pinto-Correia, T. (2015). Conceptual insights derived from case studies on 'emerging transitions' in farming. In L.A. Sutherland, I. Darnhofer, L. Zagata and G.A. Wilson (Eds.), Transition pathways towards sustainability in European agriculture: Case Studies from Europe (pp. 189-203). Wallingford, UK: CABI.
6. "İşsizlikdən sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası 30 iyun 2017-ci il tarixli 765-VQ nömrəli Qanunu.
7. "Kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı torpaqlarının təyinatı, coğrafi yerləşməsi və keyfiyyəti nəzərə alınmaqla şərti balların müəyyənəşdirilməsi haqqında" Azərbaycanda Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 29 dekabr tarixli 230 nömrəli qərarı.
8. "Nağdsız hesablaşmalar haqqında" Azərbaycan Respublikası 16 dekabr 2016-cı il tarixli 461-VQ nömrəli Qanunu.
9. "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının 18 fevral 1997-ci il tarixli 250-IQ nömrəli Qanunu.
10. Taxation and Social Security in Agriculture. (2005). Paris: OECD Publishing, 128 p.
11. Taxation in Agriculture. (2020). Paris: OECD Publishing, 265 p.
12. "Təyinatı üzrə istifadə edilən və ya təyinatı üzrə istifadəsi mümkün olmayan kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların müəyyən edilməsi meyarları və Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2022-ci il 16 sentyabr tarixli 357 nömrəli Qərarı.
13. "Tibbi sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası 28 oktyabr 1999-cu il tarixli 725-IQ nömrəli Qanunu.
14. <https://wits.worldbank.org/>

J.M.Gojamanov

doctoral student, Baku State University

ORCID 0000-0002-9869-7349

Taxation characteristics of business entities in Azerbaijan's agricultural sector

Abstract

This article examines the tax regime applied to agricultural producers in the agricultural sector and identifies the factors determining the provision of tax incentives. The land tax payment mechanism is examined, and a change is proposed for the mechanism for identifying agricultural land suitable for use under agronomic conditions, but not currently in use. It is also established that tax incentives have a significant impact on the income of businesses in this sector. At the same time, a negative impact of VAT exemption on local agricultural products on their processing is identified.

To address this negative impact, it is proposed to continue implementing measures to exempt intermediate consumer goods in agriculture from VAT and to apply VAT to processed local agricultural products at processing plants, in addition to the added value created at the enterprise. Furthermore, it has been deemed appropriate to apply tax incentives on wages to seasonal workers employed by businesses.

Keywords: *agrarian sector, business entities, margin, land tax, value added tax.*